

Monika Stachowiak

Działalność Cosmo de Torresa na urzędzie kardynała protektora Polski przy stolicy apostolskiej w latach 1623-1631

Słupskie Studia Historyczne 10, 31-52

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MONIKA STACHOWIAK

BYDGOSZCZ

**DZIAŁALNOŚĆ COSMO DE TORRESA
NA URZĘDZIE KARDYNAŁA PROTEKTORA POLSKI
PRZY STOLICY APOSTOLSKIEJ W LATACH 1623-1631**

Polska polityka zagraniczna zaczęła od momentu wstąpienia na tron Zygmunta III Wazy tracić swój laicki charakter, cechujący ją za rządów ostatnich Jagiellonów oraz pierwszych dwóch królów elekcyjnych. Rzeczpospolita staje się stopniowo przedmiotem a nie podmiotem polityki papieżstwa. Znajdowało to swój wyraz między innymi w postawie wyższego duchowieństwa, które popadało co prawda nadal w częste konflikty z nuncjuszami, pragnącymi ograniczyć jego prawa i przywileje, rzadko jednak zdobywało się na opozycję wobec Rzymu tam, gdzie chodziło o żywotne interesy nie własnego stanu, lecz całego państwa. Intensyfikację stosunków dyplomatycznych z Rzeczypospolitą wymusiły na Stolicy Apostolskiej konieczność recepcji reformy trydenckiej i jej kontynuacja, kwestia turecka oraz pojawiająca się wraz z wstąpieniem na tron polski Zygmunta III Wazy możliwość katolicyzacji Szwecji, a potem również Moskwy. Możliwości realizacji priorytetowych celów papieżstwo upatrywało nie tylko w działalności dyplomatów, takich jak nuncjusze czy legaci. Z drugiej strony Zygmunt III, mając na względzie własne cele polityczne, nie poprzestawał na wysyłaniu do Rzymu w specjalnych misjach posłów i agentów, ale również wykorzystywał urząd kardynała protektora Rzeczypospolitej przy papieżu.

Cosmo de Torres został nominowany na komprotektora królestwa polskiego 9 września 1622 roku¹. Urząd protektora objął w roku następnym, po śmierci 2 czerwca Alessandro Peretti². Nominacja wiązała się bezpośrednio z decyzją w tej sprawie Zygmunta III, któremu przysługiwało prawo wyboru protektora spośród

¹ H. D. Wojtyśka, *De fontibus eorumque inrestigatione editionibus. Instructio ad editionem nuntiorum series chronologica*, Acta Nuntiaturae Polonae (dalej cyt. ANP), Roma 1990, t. I, s. 248.

² Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 25 marca 1623 r.; Zygmunt III do Urbana VIII z Warszawy 25 sierpnia 1623 r., Urban VIII do Zygmunta III z Rzymu 31 października 1623, P. Collura, *Repertorium rerum Polonicarum in Archivo Dragonetti de Torres in civitate Aquilana*, Romae 1962 (dalej cyt. Collura), s. 31, 32.

kardynałów zgadzających się reprezentować jego politykę w Rzymie³. Zwolnienie urzędu komprotektora w 1622 roku stworzyło królowi polskiemu możliwości wpłygnięcia na jego obsadę⁴. Wybór komprotektora, zgodnie z dekretem papieża Hadriana VI z 1522 (1523) roku należał do zakresu uprawnień protektora⁵. Tymczasem Zygmunt III podczas swego panowania zdołał zapewnić sobie decydujący wpływ na nominacje i kariery osób duchownych, uzasadniając to nadrzędnymi celami politycznymi⁶. W związku z powyższym zmierzał do obsadzenia tego stanowiska kandydatem znającym stosunki polityczne i kościelne w Polsce, a ponadto posiadającym odpowiedni autorytet, umożliwiający mu, dzięki instytucji delegacji, przejęcie właściwego kierownictwa spraw z rąk chorego już kardynała protektora A. Peretti⁷. Oba te warunki spełniał jedynie C. de Torres.

Urodzony w Rzymie w 1584 roku jako syn markiza Giovanni i Guli Mattei z pochodzenia Papereschi księżnej Giove⁸, studiował w Collegio del Cambio w Perugii filozofię, teologię, prawo cywilne oraz kanoniczne. Naukę zakończył zdobyciem stopnia magistra⁹. Dzięki poparciu wuja kardynała Ludovico II de Torresa, arcybiskupa Monreale, rozpoczął służbę w Kurii Rzymskiej, gdzie awansował za pontyfikatu Pawła V do bardzo wpływowej godności protonotariusza¹⁰. Na urzędzie referendarza Sygnatury – trybunału sądowiczego Stolicy Apostolskiej, który objął w 1609 roku, nawiązał przyjaźń z Ludovico Ludovissi, bratankiem kardynała Alessandro Ludovissi, arcybiskupa Bolonii, przyszłego papieża Grzegorza XV¹¹. Protekcja ze strony L. Ludovissi, mianowanego przez wuja 17 marca 1621 roku kardynałem sekretarzem stanu¹², zadecydowały o podniesieniu C. de Torresa jeszcze na tym samym konsystorzu do godności arcybiskupa adrianopolitańskiego¹³ oraz o po-

³ G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico – ecclesiastica da S. Pietro sino al nostri giorni*, Venezia 1852, vol. LV, s. 331; J. Smolucha, *Działalność Achillesa de Grassisa jako kardynała protektora Polski przy Stolicy Apostolskiej w latach 1511-1523*, *Nasza Przyszłość* t. 87, 1997, s. 147, 148.

⁴ J. Wodka, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie*, Innsbruck, Leipzig 1938, s. 115.

⁵ Dekret papieża Hadriana VI z 1522 (1523) roku, [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 37, 38.

⁶ Do takiego wniosku doszedł K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996, s. 183-185.

⁷ G. Moroni, *Dizionario*, vol. LII, s. 97.

⁸ J. P. Messina, *De Torres Cosimo*, [w:] *Dizionario biografico degli Italiani*, direttore M. Paran, Roma 1991, vol. XXXIX, s. 473.

⁹ G. Rivera, *Memorie biografiche dei cardinali Abruzzesi*, Aquila 1924, s. 113.

¹⁰ A. Ciaconi, *Vitae et res gestae pontificum Romanorum et S. R. E. Cardinalium ab initio nascentis ecclesiae utque ad Clementem IX*, Romae 1677, t. IV, s. 485; L. Cardella, *Memorie storiche de cardinali della Santa Romana Chiesa*, Romae 1793, t. VI, s. 230.

¹¹ J. P. Messina, *De Torres Cosimo*, s. 474.

¹² P. Gauchat, *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series*, vol. IV a pontificatu Clemens PP VIII 1592 usque ad pontificatum Alexandri PP VII 1667, Monasterii 1935, s. 15, 16.

¹³ B. Katerbach, *Referendarii utriusque signaturae a Martino V ad Clementem IX et praelati signaturae supplicationum a Martino V ad Leonem XIII*, *Studi e Testi* 55, vol. II, Biblioteca Apostolica Vaticana 1931, s. 260; P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 68; J. P. Messina, *De Torres Cosimo*, s. 474.

wierzeniu mu przed 21 maja funkcji nuncjusza na polskim dworze królewskim¹⁴. W czasie pełnienia misji w Warszawie, 5 września 1622 roku, został mianowany kardynałem, z tytułem od 20 marca 1623 roku, San Pancrazio¹⁵. Zygmunt III nie pomylił się w swoim wyborze licząc na autorytet C. de Torresa. Pozycja kardynała nie osłabła wraz ze śmiercią 8 lipca 1623 roku Grzegorza XV. Nowy papież Urban VIII zawdzięczał swój wybór 6 sierpnia, zdaniem kardynała Pietro Valier, między innymi poparciu udzielonemu przez C. de Torresa¹⁶. Jako rekompensatę za koszty poniesione w czasie pełnienia funkcji nuncjusza na polskim dworze królewskim otrzymał 16 września 1624 roku arcybiskupstwo Perugia wraz z nowym tytułem Santa Maria in Trastevere¹⁷. W wyniku rekomendacji króla hiszpańskiego Filipa IV został przeniesiony w 1634 roku na znaczniesze, dające rocznie dziesięć tysięcy scudów, arcybiskupstwo Monreale (Montis Regalis) na Sycylii¹⁸.

Zygmunt III, podejmując decyzję obsadzenia urzędu komprotektora, musiał brać pod uwagę fakt, iż w wyniku mediacji C. de Torresa Stolica Apostolska usunęła nieporozumienia, które zaistniały między nim a Pawłem V na tle promocji kardynalskiej dla Claudio Rangoni, biskupa Reggio, nuncjusza w latach 1598-1607, a następnie dla jego krewnego Alessandro Rangoni. Do rozwiązania sporu nie doprowadzili wcześniejsi nuncjusze Francesco Simonetta oraz Francesco Diotallevi. Monarcha polski, wspierany przez królową Konstancję i pierwszą damę jej dworu, Urszulę Meyerin, rozpoczął w 1606 roku intensywną wymianę korespondencji z Kurią Rzymską, zabiegając w ten sposób o kardynalat dla C. Rangoni. W realizację swojego celu zaangażował wiele autorytetów europejskich, w tym samego cesarza Ferdynanda II. W końcu uzyskał od Pawła V i kardynała sekretarza stanu Scipione Borghese obietnicę nominacji kardynalskiej dla biskupa Reggio. Z czasem jednak papież zdanie zmienił, a nie dotrzymując przyrzeczenia zraził do siebie króla polskiego¹⁹. Jeszcze w 1621 roku Zygmunt III za

¹⁴ Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 21 maja 1621 r., Archivum Secretum Vaticanum, Secretariatibus Brevium 648, k. 49-56 verso; Por. także H. D. Wojtyńska, ANP, t. I, s. 248; H. Biaude, *Les nonciatures apostoliques permanentes jusqu' en 1648*, Annalles Academiae Scientorum Fennicae, seria B, Helsinki 1910, t. II, s. 289; B. Katerbach (*Referendari*, s. 260), podając datę nominacji sugerował się pierwszym opublikowanym dokumentem dotyczącym nuncjatury C. de Torresa – Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 8 lipca 1621 r., *Monumenta vetera Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, ed. A. Theiner, Roma 1863, t. III, dok. CCXLII, s. 363.

¹⁵ Grzegorz XV do C. de Torresa z Rzymu 4 listopada 1622 r., Collura, s. 35; G. Moroni, *Dizionario*, vol. LXXVIII, s. 8; L. Boglino, *La Sicilia e i suoi Cardinali*, Palermo 1884, s. 58; P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 68.

¹⁶ Stanowisko P. Valier zostało przedstawione oponentowi kardynała Maffeo Barberini kardynałowi Scipione Borghese 5 sierpnia 1623 r., por. F. Petruzzelli della Gattina, *Histoire diplomatique des conclaves*, Paris 1865, vol. III, s. 76.

¹⁷ H. Biaude, *Les nonciatures*, s. 290; P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 277.

¹⁸ Według *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, ed. P. B. Gams, Ratisbonae 1873, s. 750 oraz H. Biaude, *Les nonciatures*, s. 290 Urban VIII wystawił bullę translacyjną 10 kwietnia 1634 roku. Z kolei P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 9, podaje datę 3 kwietnia 1634 roku.

¹⁹ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 29 grudnia 1621 r., Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Teki Rzymskie (dalej cyt. TRz), t. 60, k. 49. Zygmunt III zabiegał o kapelusze kardynal-

pośrednictwem Achacego Grochowskiego i nuncjusza F. Diotallevi podejmował w tej sprawie interwencję w Kurii Rzymskiej²⁰. Tymczasem piętnastoletnie starania zostały praktycznie przerwane śmiercią – najpierw papieża Pawła V 28 stycznia 1621 roku, a następnie samego C. Rangoni 2 września tego roku²¹. Kiedy Zygmunt III ponowił starania o kardynalat, tym razem dla krewnego biskupa Reggio, A. Rangoni, nowy papież Grzegorz XV zrozumiał, że jedynym sposobem zażegnania nieporozumień między papieżstwem a Rzeczypospolitą jest zadośćuczynienie królewskiej prośbie²². Takie stanowisko papieża określił w instrukcji dla C. de Torresa kardynał L. Ludovissi²³. Nuncjusz musiał jednak otrzymać w tej kwestii również inne, dokładniejsze instrukcje, gdyż podczas audiencji w grudniu 1621 roku oświadczył królowi, że papież nie może zgodzić się na nominację A. Rangoni. W odpowiedzi Zygmunt III wyraził gotowość przedstawienia innego kandydata²⁴. W efekcie w maju 1622 roku kardynał protektor A. Peretti napisał do Zygmunta III i jego spowiednika jezuitę Michaele Bescano, prosząc o cofnięcie protekcji dla A. Rangoni na rzecz nominacji arcybiskupa adrianopolitańskiego²⁵. Prośby takie musiały już wcześniej napływać do króla, gdyż w liście z 6 kwietnia 1622 roku poinformował Grzegorza XV o cofnięciu swojej pierwotnej decyzji i wysunięciu nowego kandydata w osobie obecnego nuncjusza. Ponadto papież osobiście 13 maja wystosował do Zygmunta III pismo, w którym obiecał podnieść arcybiskupa adrianopolitańskiego do godności kardynalskiej. Obietnicę spełnił 5 września²⁶. Kreacja sprzeciwiała się bulli papieża Piusa IV z 1 czerwca 1565 roku, zakazującej nuncjuszom angażowania się w sprawy swojej promocji kardynalskiej²⁷, osiągnęła jednak zamierzony cel – zażegnała nieporozumienia między Zygmuntem III a Stolicą Apostolską.

ski dla C. Rangoni od listopada 1598 r.; Klemens VIII nie uwzględnił wówczas królewskiej prośby i obdarzył w 1604 r. kapeluszem kardynalskim biskupa krakowskiego Bernarda Maciejowskiego.

²⁰ F. Diotallevi do Ferdynanda II z Warszawy 14 stycznia 1621 r., TRz, t. 73, k. 13.

²¹ H. D. Wojtyśka, *Nuntiorum Series Chronologica*, ANP, t. I, s. 241, 246.

²² Wśród argumentów, jakie wysunął Zygmunt III wnosząc o kardynalat dla A. Rangoni, na pierwszym miejscu wymienił chęć uczczenia tej rodziny „*per la grata e benigna memoria, ches. Maesta' serba di Mons. Vescoro che sia in cielo*”, cyt. za S. Bodniak, *Polska w relacji włoskiej z roku 1604*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej t. 2, 1930, s. 32.

²³ Instruzione à V. S. Mons. r. arciv. D' Adrianopoli, [w:] A. Dragonetti de Torres, *Lettere inedite dei cardinali de Richelieu, de Joyeuse, Bantivoglio, Baronio, Ballarmino, Maurizio di Savoia ed altri due lettere autografe di Torquato Tasso dirette ai cardinali Ludovico e Cosmo de Torres coi fascimili degli autografi*, Aquila, Vecchioni 1929 (dalej cyt. Dragonetti), s. 180; *Instrukcja dla Cosmo de Torresa*, [w:] *Relacje Nuncjusów Apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, wyd. E. Rykaczewski, Berlin-Poznań 1864, t. II (dalej cyt. Rykaczewski), s. 134.

²⁴ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 29 grudnia 1621 r., TRz, t. 60, k. 49; por. także Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 5 lutego 1622 r., Collura, s. 27.

²⁵ (A. Peretti) do Zygmunta III z Rzymu 23 maja 1622 r., Collura, s. 34; A. Peretti do M. Bescano z Rzymu 14 maja 1622 r., Collura, s. 27.

²⁶ Zygmunt III do Grzegorza XV z Warszawy 6 kwietnia 1622 r., Collura, s. 27; Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 13 maja 1622 r., Collura, s. 28; Grzegorz XV do C. de Torresa z Rzymu 5 listopada 1622 r., Collura, s. 35.

²⁷ Pius IV, *De cardinalatu, 1 czerwca 1565 r.*, [w:] *Bullarum privilegiorum ac diplomatum Romanorum Pontificum*, opera et studio C. Cocquelines, t. IV, part II a Pio IV utque ad annum secundum Pii V scilicet ab anno 1559 ad 1567, Romae 1745, s. 236, 237.

Król polski podejmując decyzję rekomendacji C. de Torresa na urząd kompromotora rozumiał, że priorytet wszelkiej jego działalności stanowi dobro Kościoła katolickiego i interes papieżstwa. Dlatego przedsięwzięcia, które podejmował z myślą o Stolicy Apostolskiej wypełniając obowiązki nuncjusza nie mogły być zawsze korzystne dla polskiej racji stanu. Przede wszystkim Zygmunta III i C. de Torresa różniło zdanie w kwestii tureckiej. Stolica Apostolska, zmierzając konsekwentnie w ciągu XVI i XVII wieku do realizacji idei przymierza państw chrześcijańskich skierowanego przeciwko Turcji, uczyniła najważniejszym zadaniem politycznym nuncjatury C. de Torresa nakłonienie Zygmunta III do przystąpienia do projektowanej ligi. Analogiczne zadanie otrzymał nuncjusz w Wiedniu Carlo Carafa w stosunku do cesarza Ferdynanda II. Współpraca obu posłów papieskich miała zaowocować zawianiem przymierza polsko-cesarskiego i skierowaniem polityki zagranicznej obu państw przeciwko Turcji²⁸. Tymczasem Zygmunt III, pomimo początkowego zainteresowania sprawą ligi, nie zamierzał w istocie zrywać pokoju z Turcją, zawartego pod Chocimiem. Świadomy, że wojna cesarza z koalicją państw protestanckich czyni konflikt z Turcją niemożliwym, nie uwierzył w zapewnienia wysłannika Ferdynanda II o poparciu dla niej książąt niemieckich. Po otrzymaniu wiadomości o zawarciu pokoju w dniu 31 grudnia 1621 roku między cesarzem a księciem siedmiogrodzkim Gaborem Bethlemem w Nikolsburgu oświadczył ambasadorowi, że nie widzi możliwości zawiania ligi ofensywnej, a nawet defensywna jest mało realna, gdyż sejm polski z pewnością wypowie się przeciwko sojuszowi z Habsburgami. C. de Torres kontynuował działalność w kwestii ligi, przekonując króla, senatorów oraz Konstantego Baptystę Vevelli, pośrednika w kontaktach polsko-tureckich, o konieczności wznowienia pertraktacji z Ferdynandem II. Zabiegi nuncjusza przerwał dopiero wyjazd koniuszego koronnego Krzysztofa Zbarskiego we wrześniu 1622 roku z misją pokojową do Konstantynopola²⁹.

Pewne wątpliwości Zygmunta III musiały budzić niechęć C. de Torresa do przekazania subsydium, które Grzegorz XV zgodził się wypłacać Polsce na czas wojny z Turcją. Zasiłek w wysokości dziesięciu tysięcy florenów (dwadzieścia tysięcy scudów) zdołał uzyskać latem 1621 roku kantor gnieźnieński i zarazem sekretarz królewski Achacy Grochowski³⁰. Nuncjusz uważając, że zawarcie pokoju z Turcją czyni

²⁸ *Instruzione à V. S. Mons. r arciv. D' Andrianopoli*, Dragonetti, s. 177.

²⁹ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 22 grudnia 1621 r., 12 i 26 stycznia, 2, 9, 16 i 23 lutego, 19 maja, 24 lipca, 24 września i 7 października 1622 r., TRz, t. 60, k. 45, 52, 56-62, 86, 100, 115, 117; por. także J. Pietrzak, *Nuncjusz Cosmas de Torres w Polsce (1621-1622)*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 1975, z. 2, s. 247, 248.

³⁰ Polskie poselstwo do Rzymu stanowiło część rozwiniętej na szeroką skalę akcji dyplomatycznej, prowadzonej na dworach europejskich, a podjętej przez Zygmunta III w wyniku klęski wojsk polskich pod Cecorą w dniach od 18 do 20 września 1620 roku i następnie śmierci podczas odwrotu hetmana Stanisława Żółkiewskiego, por. *Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza*, wyd. K. W. Wójcicki, Warszawa 1846, t. I, s. 85, 86; R. Majewski, *Polski wysiłek obronny przed wojną chocimską 1621 roku*, Studia i Materiały do Historii Wojskowości t. VII, z. 1, 1961, s. 18-22; E. A. Mierzwa, *Anglia a Polska w pierwszej połowie XVII w.*, Warszawa 1986, s. 47-51.

kwestię zasiłku papieskiego dla Rzeczypospolitej nieaktualną, próbował uniknąć wypłaty zaległych rat miesięcznych. Decyzję podjął bez konsultacji z Rzymem i wbrew instrukcjom kardynała sekretarza stanu otrzymanym jeszcze przed 22 października 1621 roku. Przekazania dwudziestu tysięcy guldenów za wrzesień i październik, kiedy wojna z Turcją jeszcze trwała, zażądali A. Grochowski oraz biskup przemyski Jan Wężyk zaraz po przyjeździe nuncjusza do Krakowa³¹. Wypłaty domagał się również Zygmunt III podczas drugiej audiencji, udzielonej dyplomacie papieskiemu w Warszawie 19 grudnia 1621 roku. Król prosił ponadto o kontynuację subsydiów w związku z zagrożeniem Rzeczypospolitej ze strony heretyckiej Szwecji. C. de Torres podkreślił wprawdzie gotowość wypłaty części zasiłku, ale równocześnie przekonywał, że dalsze wsparcie ze strony papieża jest niemożliwe, gdyż Stolica Apostolska ma problemy finansowe, a subsydlum przyznano Polsce na czas wojny z Turcją. Jeszcze 26 grudnia 1621 roku nuncjusz próbował dowiedzieć, że musi czekać z wypłatą na wyraźne polecenie sekretarza stanu, jednak wobec nalegań Zygmunta III ustąpił i cztery dni później pieniądze przekazał³².

Z wypłaceniem drugiej raty C. de Torres wciąż zwlekał, usprawiedliwiając się potrzebą uzyskania wskazówek z Rzymu. Depeszę kardynała L. Ludovissi, nakazującą wypłatę subsydium za listopad i grudzień, przypuszczając, iż została wysłana bez wiedzy o zawarciu pokoju, starał się ukryć. Tymczasem wiadomość rozgłosili kupcy, pojawiła się również w avisach publicznych. Nie zamierzając ustępować, nuncjusz w lutym 1622 roku uzależnił wypłacenie kolejnych dwudziestu tysięcy guldenów od zgody króla na zaprzestanie kontynuacji pomocy papieskiej³³. W rozmowie z sekretarzem królewskim Pawłem Piaseckim 19 kwietnia 1622 roku nuncjusz wyjaśnił powody, dla których Grzegorz XV nie może zadośćuczynić prośbom Polaków. Wskazał na drożyznę panującą w Rzymie, pomoc udzielaną przez papieża Lidze Katolickiej w Niemczech oraz na wydatki związane z obroną Awinionu. W odpowiedzi usłyszał, iż papież Klemens VIII i Paweł V, świadomi niebezpieczeństwa grożącego Rzeczypospolitej ze strony heretyckiej Szwecji i schizmatyckiej Moskwy, udzielili Polsce pomocy finansowej, pierwszy czterdzieści tysięcy, drugi dwadzieścia pięć tysięcy florenów³⁴. Ostatecznie Zygmunt III w obliczu dużych trudności finansowych związanych z wypełnieniem warunków umowy z konfede-

³¹ C. de Torres do L. Ludovissi z Krakowa 5, 7 i 22 października oraz 5 listopada 1621 r., TRz, t. 60, k. 19, 22, 23, 32. Nieoficjalną wiadomość o zawarciu pokoju zawierał list Stanisława Koniecpolskiego do matki i siostry, jego kopię przesłał nuncjusz do Rzymu, por. C. de Torres do L. Ludovissi z Krakowa 22 października 1621 r., [w:] *Litterae nuntiorum apostolicorum historiam Ucraine illustrantes (1550-1850)*, ed. G. Welykyi, Romae 1963, t. IV (dalej cyt. LNA), s. 38, 39.

³² C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 15, 22 i 29 grudnia 1621 r. oraz 5 stycznia 1622 r., TRz, t. 60, k. 38, 43, 48, 51; Zygmunt III do Grzegorza XV z Warszawy 30 grudnia 1621 r., Collura, s. 27.

³³ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 22 i 29 grudnia 1621 r., 26 stycznia oraz 23 lutego 1622 r., TRz, t. 60, k. 44, 48, 56, 64.

³⁴ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 22 kwietnia 1622 r., TRz, t. 60, k. 60, k. 79; por. także L. Ludovissi do Zygmunta III z Rzymu 19 lutego 1622 r. oraz do królowej Konstancji 29 lutego 1622 r., Collura, s. 26.

ratami lwowskimi przystał na warunki nuncjusza: w zamian za zaprzestanie przez Grzegorza XV kontynuacji pomocy finansowej otrzymał 20 kwietnia 1622 roku drugą ratę.

Kwotę dwudziestu tysięcy guldenów wypłacili za pośrednictwem C. de Torresa komisarze kamery apostolskiej: Fabio Bernini i Ruiberto Bandinelli. W świetle depesz nuncjusza do Rzymu Grzegorz XV przekazał królowi polskiemu z przeznaczonego na wojnę z Turcją subsydium jedynie czterdzieści tysięcy guldenów³⁵.

C. de Torresa i Zygmunta III różniła kwestia likwidacji nadużyć przy obsadzaniu beneficjów. Król w przeciwieństwie do nuncjusza nie zgadzał się na całkowite usunięcie dyspens. Na korzyść nuncjusza przemawiały dwie kwestie: opinia w sprawie przyczyn nieprawidłowości oraz nieosiągnięcie oczekiwanych rezultatów. W depeszy do Rzymu z 28 kwietnia 1622 roku C. de Torres tłumaczył, że nieprawidłowości wynikały z nieporozumień pomiędzy Pawłem V a Zygmuntem III. Papież poprzez liczne udzielanie dyspens pragnął okazać, że niezadowolenie z króla nie oznacza braku jego życzliwości dla narodu polskiego. W następstwie konfliktu biskupi uzyskali władzę prawie równą papieskiej a większą od posiadanej przez nuncjuszy. C. de Torres przystępując do zmiany dotychczasowych zasad obsadzania beneficjów spotkał się z wielką niechęcią episkopatu polskiego. W efekcie nie zdołał wyegzekwować żądanego przez Grzegorza XV wykazu nadanych przez poprzednich papieży przywilejów³⁶.

Różnica zdań w trzech przedstawionych kwestiach istotnych dla polskiej racji stanu, z pewnością uwzględniana przez Zygmunta III, nie mogła ostatecznie zmienić jego decyzji. C. de Torres pozostawał nadal jedynym kandydatem znającym stosunki polityczne i kościelne w Polsce, a ponadto posiadającym wymagany do objęcia w przyszłości urzędu protektora autorytet. Rekomendując C. de Torresa Zygmunt III osiągnął zamierzony cel. W „*Breve Regni Poloniae*” wystawionym przez Grzegorza XV 23 marca 1623 roku czytamy: „*Alexandro Card. Montalto Comprotektorem Regni adsciverit Cosimum Card. Torres*”³⁷. Urząd komprotektora nie wymagał, w przeciwieństwie do stanowiska protektora, posiadania kardynalatu. Dekret Hadriana VI wprowadzał jedynie warunek tytułowania się „*autorita conveniente*”³⁸. Otrzymanie przez C. de Torresa godności kardynalskiej stworzyło zatem paradoksalną sytuację – zajmowania dwóch podległych sobie stanowisk przez osoby mające równorzędną godność w hierarchii kościelnej. Zygmunt III dokonał przesunięcia C. de Torresa z funkcji komprotektora na urząd protektora dokumentem

³⁵ Zygmunt III do Grzegorza XV z Warszawy 20 kwietnia 1622 r., Collura, s. 27; J. Pietrzak, (*Nuncjusz*, s. 246, 247) ma rację wskazując, że J. Tretiak (*Historia wojny chocimskiej 1621*, Kraków 1921, s. 58) myli się, podając kwotę sześćdziesięciu tysięcy guldenów.

³⁶ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 28 kwietnia, 13 maja oraz 7 października 1622 r., TRz, t. 60, k. 80, 86, 116; Wykazu przywilejów nie wyegzekwował również kolejny nuncjusz Giovanni Battista Lancellotti, por. L. Pastor, *Storia dei Papi della fine del medio evo*, vol. XIII *Storia dei Papi nel periodo della Restaurazione catholica e della Guerra dei Trenti anni Gregorio XV (1621-1623), ed Urbano VIII (1623-1644)*, Roma 1931, s. 111.

³⁷ Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 25 marca 1623 r., Collura, s. 31.

³⁸ Dekret papieża Hadriana VI z 1522 (1523) roku, [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 38.

z 25 sierpnia 1623 roku³⁹. Zatwierdzenie nominacji uzyskał pismem Urbana VIII z 31 października 1623 roku⁴⁰.

Kompetencje reprezentanta królestwa polskiego przy papieżu nie były ściśle unormowane. Wynikały bardziej z tradycji i praktyki niż z regulacji prawa kanonicznego. Obejmowały całość spraw kościelnych i politycznych Rzeczypospolitej załatwianych w Kurii Rzymskiej. Papież Hadrian VI reaktywując w 1522 (1523) roku urząd kardynała protektora królestwa motywował swoją decyzję względami religijnymi. „*Molto utile saria alla universal salute dell'anime, e alla dilatazione della fede* – czytamy w jego *bulliche de ogni Regno, el quale fa professione di christianita, si creasse uno Cardinale, el quale habitasse in Roma: e fusse protettore di quel regno circa le cause ecclesiastiche, e che concerneno la salute dell'anime, e informatione della fede*”⁴¹. Bulla papieża Aleksandra VI z 1497 roku statuowała zasadę „*Cardinalis non sit consiliarius principum*”, wyznaczając kardynałowi protektorowi rolę doradcy papieża w sprawach królestwa, księstwa czy republiki, które reprezentował⁴². Wynikająca *ad contrario* z bulli Aleksandra VI zasada została określona już w dekreście soboru bazylikańskiego „*De numero et qualitate Cardinalium*” z marca 1436⁴³. Pojawiające się w tych dokumentach określenie „pape assistant” wykluczało podejmowanie decyzji w sprawach kościoła katolickiego w reprezentowanym kraju bez ubiegania się o papieską konfirmację. Uzyskiwanie zatwierdzenia dla królewskich nominacji biskupich oraz relacjonowanie przeprowadzanych przez nuncjuszy procesów informacyjnych należało do najistotniejszych zadań nie tylko C. de Torresa ale i – jak wskazuje Hieronim Plati w wydany w 1602 roku dziele *De cardinalis dignitate et officio* – wszystkich kardynałów protektorów królestwa, księstwa czy republiki⁴⁴.

Zygmunt III za pośrednictwem kardynała protektora starał się uzyskać od papieża Urbana VIII dyspensę, umożliwiającą niepełnoletniemu królewiczowi Karolowi Ferdynandowi zasiadanie w kapitule. W tej samej sprawie napisał do C. de Torresa 6 maja 1623 roku królewicz Władysław⁴⁵. W wyniku interwencji królewskiej papież udzielił Karolowi Ferdynandowi dyspensy, najpierw 23 marca 1624 roku, pozwalającej mu na objęcie godności kanonika wrocławskiego, a następnie 9 grudnia zwalnającej z braku lat do święceń⁴⁶. Starania o koadiuturę dla syna Zygmunta III zintensyfikował po śmierci 28 grudnia 1624 roku biskupa wrocławskiego arcyksięcia Karola. Pismami z 9 i 15 lutego 1625 roku zwrócił się do C. de Torresa, prosząc o współpracę oraz o wpłynięcie na Urbana VIII tak, by nakazał kapitule wrocław-

³⁹ Zygmunt III do Urbana VIII z Warszawy 25 sierpnia 1623 r., Collura, s. 32, tav. I.

⁴⁰ Urban VIII do Zygmunta III z Rzymu 31 października 1623 r., Collura, s. 32, tav. II.

⁴¹ Dekret papieża Hadriana VI z 1522 (1523) roku, [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 38.

⁴² Bulla papieża Aleksandra VI z 1497 roku, [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 35.

⁴³ *Concilium Basileense, De numero et qualitate Cardinalium, 1436*, [w:] *Sacrorum conciliorum nova, et amplissima collectio*, ed. J. Mansi, Venetiis 1788, t. XXIX (dalej cyt. Mansi), s. 116-120.

⁴⁴ H. Plati, *De cardinalis dignitate et officio*, Romae 1602, s. 235.

⁴⁵ Królewicz Władysław do C. de Torresa z Warszawy 6 maja 1623 r., Collura, s. 37.

⁴⁶ W. Czaplinski, *Elekcja ostatniego polskiego biskupa wrocławskiego w roku 1625*, Rocznik Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich t. III, 1948, s. 268, 271.

skiej wybór królewicza⁴⁷. Otrzymanie przez Zygmunta III papieskiego brewe przed 11 marca 1625 roku pozwala przypuszczać, iż podobnej treści prośby kierowano do kardynała protektora już wcześniej⁴⁸. W obawie, że kapituła nie zastosuje się do instrukcji z Rzymu, tym bardziej, że pismem z 19 lutego 1625 roku podkreśliła swoje prawo swobodnego wyboru biskupa, król ponownie zwrócił się do C. de Torresa. Tym razem listem z 6 marca 1625 roku prosił o przysłanie specjalnego posła, który mając za sobą autorytet papieża wpłynąłby na wynik elekcji⁴⁹. Nim kardynał protektor zdążył podjąć zabiegi w tej kwestii, kapituła wrocławska 3 maja 1625 roku przez aklamację dokonała wyboru nowego biskupa w osobie królewicza Karola Ferdynanda⁵⁰.

Pismem z 28 listopada 1623 roku biskup warmiński królewicz Jan Albert zobowiązał C. de Torresa do uzyskania papieskiej confirmacji dla swojego administratora Michała Erazma Działyńskiego nominowanego sufraganem warmińskim⁵¹. Prośbę poparł Zygmunt III, wysyłając stosowne pismo już 18 listopada. Władca polski domagał się ponadto nadania M. E. Działyńskiemu biskupstwa *in patribus*⁵². W tym miejscu należy zaznaczyć, że C. de Torres wypełniając obowiązki nuncjusza w następstwie prośby Zygmunta III z grudnia 1621 roku udzielił dziewięcioletniemu wówczas Janowi Albertowi dyspensy od wieku kanonicznego, umożliwiającej mu objęcie biskupstwa warmińskiego. Ze względu na niezgodną z prawem kanonicznym nominację królewicza, która odbyła się 13 sierpnia 1621 roku bez zgody kapituły warmińskiej, posiadającej prawo swobodnego wyboru biskupa spośród czterech kandydatów przedstawionych przez monarchę, C. de Torres poprosił kardynała L. Ludovissi depeszą z 22 grudnia 1621 roku o zezwolenie. Uzyskał je przed 30 marca 1622 roku⁵³. Niepełnoletniość królewicza zadecydowała, że Kuria Rzymska oddała zarząd biskupstwa w ręce administratora. W wyniku rekomendacji C. de Torresa papież Urban VIII 15 kwietnia 1624 roku zatwierdził M. E. Działyńskiego jako sufragana warmińskiego, równocześnie nadając mu biskupstwo *in patribus* Hippony. Co więcej, 10 grudnia tego roku przedłużył mu o następne 3 lata nadane jeszcze przez Grzegorza XV prawa administratora⁵⁴.

⁴⁷ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 9 i 15 lutego 1625 r., Collura, s. 44; W tej samej sprawie interweniował królewicz Władysław, zob. Królewicz Władysław do C. de Torresa z Wiednia 17 kwietnia 1625 r., Collura, s. 48.

⁴⁸ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 11 marca 1625 r., Collura, s. 39.

⁴⁹ Kapituła wrocławska do Zygmunta III z Wrocławia 19 lutego 1625 r., Collura, s. 39; Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 6 marca 1625 r., Collura, s. 39.

⁵⁰ Zygmunt III do Francesco Barberini z Warszawy 6 maja 1625 r., Collura, s. 41; Zygmunt III do C. de Torresa z Ujazdowa 12 sierpnia 1625 r., Collura, s. 41; por. także W. Czaplinski, *Elekcja*, s. 287; Tenże, *Karol Ferdynand Waza*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej cyt. PSB), t. XII, pod red. E. Rostworowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 85.

⁵¹ Królewicz Jan Albert do C. de Torresa z Warszawy 28 listopada 1623 r., Collura, s. 49.

⁵² Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 18 listopada 1623 r., Collura, s. 46.

⁵³ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 22 grudnia 1621 r., 9 stycznia i 30 marca 1622 r., TRz, t. 60, k. 47, 51, 73; T. Nowak, *Jan Albrecht Waza*, [w:] PSB, t. X, pod red. K. Lepszego, Wrocław-Warszawa-Kraków 1962-1964, s. 422; S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przerecki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994, s. 136.

⁵⁴ P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, 204; A. Mańkowski, *Działyński Michał Erazm*, [w:] PSB, t. VI, pod red. W. Konopczyńskiego, Kraków 1948, s. 91.

W lipcu 1627 roku Zygmunt III zawiadomił protektora o przeniesieniu dotychczasowego biskupa kamienieckiego Adama Nowodworskiego na biskupstwo przemyskie⁵⁵. C. de Torres z upoważnienia kongregacji konsystorialnej relacjonował przeprowadzony przez nuncjusza Antonio Santa Croce proces informacyjny biskupa⁵⁶. Spełniając prośbę Zygmunta III udało się protektorowi w taki sposób wpłynąć na Urbana VIII, że ten kandydata królewskiego zatwierdził 29 listopada 1627 roku⁵⁷. Trzy lata później, 30 czerwca 1630 roku A. Nowodworski zwracał się do C. de Torresa z podobną prośbą w związku z przeniesieniem na biskupstwo poznańskie⁵⁸. I tym razem dzięki zaangażowaniu kardynała protektora papież 7 kwietnia 1631 roku wystawił bullę translacyjną⁵⁹.

Pismem z 4 grudnia 1623 roku C. de Torres został poinformowany o nadaniu opatowi tynieckiemu Stanisławowi Łubieńskiemu biskupstwa łuckiego⁶⁰. Pomimo iż Zygmunt III nie prosił o autoryzację, gdyż biskupstwo zostało zniszczone przez Tatarów i Kozaków, Urban VII udzielił jej 26 lutego 1624 roku⁶¹. Pragnąc zrekompenzować skutki zniszczeń, król zgodził się na zatrzymanie przez biskupa nominanta opactwa. W związku z powyższym zobowiązał kardynała protektora 12 marca 1625 roku do uzyskania papieskiej dyspensy⁶². Należy zaznaczyć, że C. de Torres był przeciwny stosowanej przez Zygmunta III praktyce komendy, polegającej na wyznaczaniu opatów przez króla spośród osób nie mających żadnego związku z konwentem. W związku z tym w sprawozdaniu końcowym z wypełniania funkcji nuncjusza wykazywał, że działalność opatów komendatoryjnych mianowanych przez króla spośród sekretarzy, dygnitarzy czy innych duchownych diecezjalnych związanych z dworem, a nie rezydujących w opactwie, ponadto traktujących dobra opackie jako źródło dochodów wyłącznie prywatnych, była powodem nie tylko załamania materialnych podstaw bytu konwentu, ale i upadku życia duchowego⁶³. Pomimo osobistych poglądów C. de Torresa na instytucję komendy S. Łubieński otrzymał papieskie zezwolenie na kumulację opactwa z biskupstwem⁶⁴. W 1627 roku kardy-

⁵⁵ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 12 lipca 1627 r., Collura, s. 45.

⁵⁶ *Processus informativus Adami Nowodworski ad episcopatum Premisliensem promovendi, ab Antonio Santa Croce confectus, Varsovia 10-22 VII 1627*, [w:] *Antonius Santa Croce 1627-1630*, vol. I, 1 III 1627 – 29 VII 1628, ed. H. Litwin, ANP, t. XXXIII, Romae 1996, s. 315-330; *Processus Consistoriales 1627*, ANP, t. XXIII, vol. I, s. 315.

⁵⁷ W. Czaplinski, *Nowodworski Adam*, [w:] PSB, t. XXIII, pod red. E. Rostworowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 355.

⁵⁸ A. Nowodworski do C. de Torresa z Warszawy 30 czerwca 1630 r., Collura, s. 63.

⁵⁹ P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 287.

⁶⁰ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 4 grudnia 1623 r.; Dotychczasowy biskup łucki Andrzej Lipski został przeniesiony na biskupstwo włocławskie, por. Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 1 kwietnia 1623 r., Collura, s. 43.

⁶¹ W. Czaplinski, *Łubieński Stanisław*, [w:] PSB, t. XVIII, pod red. E. Rostworowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 499.

⁶² Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 12 marca 1625 r., Collura, s. 39.

⁶³ Cosmo de Torres, *Delle religioni*, Biblioteca Vaticana, Ottob. Lat. 2206 I, k. 162; O praktyce komendy zob. K. Chłapowski, *Elita*, s. 157-170.

⁶⁴ M. Sczaniecki, *Katalog opatów tynieckich*, *Nasza Przeszłość*, t. XLIX, 1978, s. 160-164. Osobiste poglądy kardynała protektora nie wywarły również wpływu na przekazanie Mikołajowi

nał protektor ponownie zaangażował się w sprawę S. Łubieńskiego, tym razem w związku z jego przeniesieniem z biskupstwa łuckiego na płockie⁶⁵. Wpłynął wówczas na decyzję papieża Urbana VIII tak, że ten 30 sierpnia 1627 roku nominację królewską zatwierdził⁶⁶.

Zygmunt III dwukrotnie interweniował u kardynała protektora w sprawie mianowania sufragana wileńskiego Abrahama Wojny biskupem żmudzkiem: 28 marca 1626 roku oraz 3 listopada 1627 roku⁶⁷. Nie znamy przyczyn wznowienia zabiegów o papieską konfirmację tym bardziej, że Urban VIII zatwierdził biskupa-nominanta już 20 czerwca 1626 roku⁶⁸. C. de Torres zaangażował się w sprawę A. Wojny już w sierpniu 1622 roku. Podjął się wówczas roli arbitra w sporze dotyczącym pierwszeństwa pomiędzy sufraganiem wileńskim a grekounickim arcybiskupem kijowskim Józefem Welaminem Rutsky. Przychylił się wówczas do stanowiska metropolity unickiego. Uważając, że J. W. Rutsky nie musi ustępować miejsca biskupom łacińskim, gdyż Synod Brzeski w 1596 roku zrównał go w prawach z episkopatem rzymskokatolickim, zażądał 14 sierpnia 1622 roku od kardynała L. Ludovissi pisemnego zakazu uzurpacji pierwszeństwa dla A. Wojny⁶⁹.

C. de Torres jeszcze wielokrotnie starał się o autoryzację Rzymu dla biskupich nominacji Zygmunta III. W 1627 roku zaangażował się w przeniesienie biskupa przemyskiego A. Grochowskiego na biskupstwo łuckie⁷⁰. Z kolei w 1630 roku zabiegał o konfirmację papieża dla nominowania Macieja Łubieńskiego biskupem wrocławskim⁷¹, a Andrzeja Lipskiego krakowskim⁷² i wreszcie w 1631 roku

Gniewoszowi opactwa w Koprzywnicy, por. Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 30 maja 1626 r., Collura, s. 41. M. Gniewosz dopiero pod wpływem protestów posłów na sejmie w 1643 r. ustąpił z opactwa, które otrzymał Zbigniew Oleśnicki, por. K. Chłapowski, *Elita*, s. 168.

⁶⁵ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 15 maja 1627 r., Collura, s. 55.

⁶⁶ W. Czaplński, *Łubieński*, s. 499.

⁶⁷ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 28 marca 1626 r. i 3 listopada 1627 r., Collura, s. 40, 55.

⁶⁸ P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 304.

⁶⁹ Ze względu na zbliżający się wówczas termin powrotu nuncjusza do Rzymu, kardynał L. Ludovissi pozostawił rozstrzygnięcie sporu następcy C. de Torresa G. B. Lancellotti, o czym powiadomił nuncjusza depeszą z 24 września 1622 roku, por. C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 14 sierpnia 1622 r., LNA, t. IV, s. 55, 56; L. Ludovissi do C. de Torresa z Rzymu 24 września 1622 r., [w:] *Monumenta Ucrainae historia*, ed. A. Šeptyckij, Romae 1964, vol. I, s. 335, 336.

⁷⁰ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 15 lipca 1627 r., Collura, s. 55; Kardynał protektor relacjonował przeprowadzony przez nuncjusza A. Santa Croce proces informacyjny A. Grochowskiego: „*Ego Cos [mus] Card. De Torres relationem facturis pro certo existimo Rev. dum Patrem D. num Achatium Grocovski, Episcopatum Premisliensem, idoneum esse ut ad Ecclesiam Luceoriensem transferatur. Comus Cardinalis de Torres, relator...*”, por. *Processus Consistoriales 1627*, ANP, t. XXIII, vol. 1, s. 346; Urban VIII wystawił bullę translacyjną 6 października 1627 r., por. P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 224.

⁷¹ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 10 września 1630 r., Collura, s. 56; Nominację zatwierdził papież Urban VIII 24 marca 1631 r., por. P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 372.

⁷² Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 3 czerwca 1630 r., Collura, s. 58; Kardynał protektor już w 1626 roku zaangażował się w sprawę Andrzeja Lipskiego w związku z jego nominacją na biskupstwo wrocławskie, por. Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 1 kwietnia 1623 r., Collura, s. 43; W wyniku jego rekomendacji Urban VIII zatwierdził biskupa nominanta 20 listopada 1623 r., zob. P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 372.

w związku z nadaniem Henrykowi Firlejowi biskupstwa przemyskiego⁷³. Ponadto kardynał protektor z ramienia kongregacji konsystorialnej relacjonował przeprowadzone w Warszawie przez nuncjusza A. Santa Croce procesy informacyjne Pawła Piaseckiego⁷⁴ i Jana Wyszemirskiego⁷⁵.

C. de Torres odegrał znaczącą rolę w staraniach Zygmunta III Wazy o nominację kardynalską dla Giovanniego Battisty Lancellotti, biskupa Nola. Tym razem kardynał protektor nie mógł wywiązać się z pełnionej funkcji w sposób satysfakcjonujący króla polskiego. Pomimo jego wielokrotnej interwencji papież Urban VIII, związany bullą Piusa IV z 1 czerwca 1565 roku, nie mógł podnieść biskupa Nola do godności kardynalskiej⁷⁶. W związku z powyższym Zygmunt III zawiadomił C. de Torresa listem z 15 kwietnia 1627 roku, iż wobec nieuzyskania przez niego papieskiej zgody na promocję kardynalską, został zmuszony prosić o nią bezpośrednio Urbana VIII. Interwencja królewska nie zmieniła papieskiej decyzji. Odpowiedź z 12 czerwca 1627 roku stwierdzała wyraźnie, że promocja tego rodzaju będzie możliwa jedynie w wypadku przedstawienia kandydata polskiego pochodzenia. W podobnym tonie została utrzymana odpowiedź C. de Torresa otrzymana przez Zygmunta III 10 grudnia 1627 roku. Kardynał protektor pisał, że papież nie będzie promować nuncjuszy rekomendowanych przez władców, przy których dworze byli akredytowani, zgadza się natomiast na wybór jednego z dwóch wskazanych przez króla kandydatów. List zawierał ponadto wiadomość, iż papież wobec wysoko ocenianych przez Zygmunta III zalet A. Santa Croce biskupa Seleusia wyraża akceptację dla jego kandydatury⁷⁷. Zygmunt III w nadziei, że zapobiegnie nominacji kardynalskiej biskupa Seleusia ponowił interwencję kardynała protektora. Otrzymana 1 kwietnia 1628 roku odpowiedź i tym razem wykluczała taką możliwość, co więcej Urban VIII podniósł 19 listopada 1629 roku A. Santa Croce do godności kardynalskiej⁷⁸. W obecnej sytuacji Zygmunt III wspierany przez królową Konstancję, na marginesie listów gratulacyjnych z 28 grudnia 1629 roku ponowił prośbę o taką samą godność dla biskupa Nola⁷⁹. Za udzielenie odpowie-

⁷³ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 20 listopada 1630 i 1 września 1631 r., Collura, s. 58, 59; H. Firlej uzyskał papieską confirmację dla swojej nominacji 28 czerwca 1631 r., por. P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 288.

⁷⁴ *Processus informativus Pauli Piasecki ad episcopatum Camenecensem promovendi, ab Antonio Santa Croce confectus, Varsoviae, 17-25 lipca 1627*, ANP, t. XXXII, vol. 1, s. 346-351; *Processus consistoriales 1627*, ANP, t. XXIII, vol. 1, s. 346; por. także Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 17 lipca 1627 r., Collura, s. 45; Stosowną bullę Urban VIII wystawił 20 grudnia 1627 r., por. P. Gauchat, *Hierarchia Catholica*, s. 130.

⁷⁵ *Processus informativus Joannis Wyszemirski ad suffraganeatum Samotigiensem promovendi ab Antonio Santa Croce confectus, Warszawa 27 października – 9 listopada 1627 r.*, ANP, t. XXIII, vol. 1, s. 360-365; *Processus Consistoriales 1627 r.*, ANP, t. XXIII, vol. 1, s. 360.

⁷⁶ Por. T. Fitych, *Rekomendacje Zygmunta III Wazy w sprawie kardynalatu Giovanniego Battisty Lancellottiego nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622-1627)*, *Nasza Przeszłość* t. 91, 1991, s. 193 ad indicem.

⁷⁷ F. Barberini do O. Viscontiego z Rzymu 14 grudnia 1630 r., [w:] *Honoratus Visconti 1630-1636*, vol. 1, *20 IV 1630 – 26 VII 1631*, ed. A. Bieliński, ANP, t. XXIV, Romae 1992, s. 102-106.

⁷⁸ T. Fitych, *Rekomendacje*, s. 195.

⁷⁹ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 28 grudnia 1629 r., Collura, s. 37; List podobnej treści napisała królowa Konstancja, zob. Królowa Konstancja do C. de Torresa z Warszawy 10 stycznia 1630 r., Collura, s. 38.

dzi na kolejne starania Zygmunta III, podjęte listem z 8 października 1630 roku, kardynał sekretarz stanu F. Barberini uczynił odpowiedzialnym nowego nuncjusza Onorato Viscontiego. Nuncjusz zgodnie z instrukcją napisaną dla niego 14 grudnia 1630 roku miał przypomnieć królowi, iż nie wysunął polskiego kandydata do godności kardynalskiej oraz że rozpoczął starania o purpurę dla G. B. Lancellotti w trakcie pełnienia przez niego misji dyplomatycznej⁸⁰. O. Visconti wywiązał się z zadania 23 marca 1631 roku⁸¹. Zygmunt III miał mu wówczas odpowiedzieć, że podjął starania o kardynałat dla biskupa Nola spontanicznie i z własnej inicjatywy⁸². W kwestii braku interwencji na rzecz promocji kardynalskiej dla biskupów polskich wyraził się, iż była bezcelowa ze względu na szacunek i autorytet, którym cieszy się episkopat w Rzeczypospolitej⁸³. W czasie audiencji poruszono również kwestię zarzutów Zygmunta III wobec C. de Torresa. Według króla kardynał protektor, nie uzyskując pozytywnej odpowiedzi Urbana VIII w sprawie promocji kardynalskiej G. B. Lancellotti, nie spełnił jego prośby. O. Visconti przedstawił wówczas dowód w postaci odpowiedzi C. de Torresa poświadczającej, że kardynałat A. Santa Croce jest wynikiem zabiegów kardynała F. Barberini czynionych u papieża w królewskim imieniu. Ujawniło to, iż wysłany do kardynała protektora 10 grudnia 1627 roku list został po podpisaniu sfalszowany⁸⁴. W nowej sytuacji Zygmunt III mógł jedynie wyrazić przekonanie, iż gdyby wszystkie jego listy dotarły do papieża, zdołałby on zapobiec nominacji A. Santa Croce na korzyść promocji kardynalskiej G. B. Lancellotti⁸⁵. Kardynał protektor był przede wszystkim urzędnikiem Kurii Rzymskiej, nie zaś królestwa, księstwa czy republiki, które reprezentował. Zasada ta, wynikająca bezpośrednio z bulli papieża Piusa II z 1464 roku⁸⁶ i Aleksandra VI z 1497 roku⁸⁷ oraz z dekretów soborów: bazylikańskiego z marca 1436 roku⁸⁸ i laterańskiego z 5 maja 1514 roku⁸⁹ wyrażała zakaz działalności kardynałów protektorów przeciwko interesowi Kościoła katolickiego i dobru papieżstwa. Dlatego C. de Torres, mając w istocie jako doradca Urbana VIII w sprawach polskich możliwości wpłynięcia na jego decyzję, nie mógł działać przeciwko papieskiej racji stanu. Jedyną osobą mogącą zadośćuczynić prośbie Zygmunta III był sam papież Urban VIII.

Giovanni Battista de Luca w 1675 roku w swoim dziele *Il cardinale della S. R. Chiesa pratico* zauważył, że kardynał protektor przedstawiał papieżowi wskutek prośby zainteresowanego konkretną sprawę wraz z własną opinią na jej temat⁹⁰. W związku z powyższym w czerwcu 1624 roku zwrócił się do C. de Torresa metro-

⁸⁰ F. Barberini do O. Viscontiego z Rzymu 14 grudnia 1630 r., ANP, t. XXIV, vol. 1, s. 102-106.

⁸¹ O. Visconti do F. Barberiniego z Warszawy 3 kwietnia 1631 r., ANP, t. XXIV, vol. 1, s. 190-195.

⁸² Tamże, s. 191; W rzeczywistości G. B. Lancellotti za pośrednictwem swojego sekretarza Domenico Roncalli inspirował przesyłane do Rzymu rekomendacje na swoją korzyść, por. F. Barberini do O. Viscontiego z Rzymu 14 grudnia 1630 r., ANP, t. XXIV, vol. 1, s. 104.

⁸³ O. Visconti do F. Barberiniego z Warszawy 3 kwietnia 1631 r., ANP, t. XXIV, vol. 1, s. 192.

⁸⁴ Tamże, s. 192, 193.

⁸⁵ O. Visconti do F. Barberiniego z Warszawy 10 kwietnia 1631 r., ANP, t. XXIV, vol. 1, s. 201, 202.

⁸⁶ Bulla papieża Piusa II z 1464 r., [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 34, 35.

⁸⁷ Bulla papieża Aleksandra VI z 1497 r., [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 35.

⁸⁸ *Concilium Basileense, De numero et qualitate Cardinalium, 1436*, Mansi, t. XXIX, s. 116-120.

⁸⁹ *Cocilium Lateranense V, De cardinalibus, 1514*, Mansi, t. XXXII, s. 877-881.

⁹⁰ G. B. de Luca, *Il cardinale della S. R. Chiesa pratico*, Roma 1680, s. 174.

polita kościoła grekounickiego J. W. Rutsky, prosząc o pomoc w założeniu unickiego seminarium misyjnego⁹¹. Zygmunt III starał się 30 listopada 1627 roku o przedłużenie Tomaszowi Janowskiemu zwolnienia od obowiązku rezydencji⁹². Królewicz Władysław za pośrednictwem kardynała protektora prosił papieża Urbana VIII 9 grudnia 1627 roku o udzielenie Aleksandrowi Koniecpolskiemu dyspensy małżeńskiej⁹³. Biskup warmiński Jan Albert zabiegał 16 marca 1628 roku o specjalne kompetencje, na mocy których mógłby korzystać z wakujących beneficjów w Krakowie⁹⁴. Z kolei arcybiskup gnieźnieński J. Wężyk starał się 18 listopada 1630 roku o dyspensę uwalniającą kandydata do święceń Tomasza Domaniewskiego od nieregularności spowodowanych kalectwem⁹⁵. C. de Torres w wyniku prośby Zygmunta III czy też części jego syna Władysława angażował się w sprawy cudzoziemców raczej niezwiązanych z polskim dworem królewskim⁹⁶. Z wielu przykładów można wskazać na list królewicza Władysława z 2 grudnia 1626 roku, w którym poleca on uwadze kardynała protektora popadłego w niełaskę królewską aptekarza Pietro Grappi. C. de Torres musiał podjąć zabiegi w tej kwestii, skoro królewski syn piśmem z 30 czerwca 1627 roku dziękował mu za zainteresowanie⁹⁷.

Kuria Rzymska, nadając kardynałom protektorom prawo sądenia we wszystkich instancjach spraw podlegających jurysdykcji kościelnej, delegowania władzy do ich sądenia oraz przyjmowania apelacji zanoszonych do Stolicy Apostolskiej, zrównała ich w uprawnieniach z nuncjuszami⁹⁸. Kompetencje reprezentanta państwa oraz posła papieskiego musiały być jednak w pewien sposób rozgraniczone. Zdaje się, że nuncjuszowi do podjęcia roli mediatora wystarczał wniosek którejs z zainteresowanych stron⁹⁹, podczas gdy kardynał protektor rozsądzał spór w wyniku przekazania

⁹¹ M. Rechowicz, *Sprawa wielkiego seminarium misyjnego dla Unitów na ziemiach dawnej Polski (1595-1819)*, Kraków 1948, s. 27. Kardynał protektor niezwykle cenił metropolitę, w swoim sprawozdaniu z nuncjatury na polskim dworze królewskim napisał o nim, że „*prowadząc przykładowe życie, znacznie rozszerzył unię i rozszerzać coraz bardziej nie przestaje*”, por. C. de Torres o unitach i dyzunitach, Rykaczewski, t. II, s. 151.

⁹² Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 30 listopada 1627 r., Collura, s. 55.

⁹³ Królewicz Władysław do C. de Torresa z Warszawy 9 grudnia 1627 r., Collura, s. 53.

⁹⁴ Królewicz Jan Albrecht do C. de Torresa z Warszawy 16 marca 1628 r., Collura, s. 60.

⁹⁵ J. Wężyk do C. de Torresa ze Skierniewic 18 listopada 1630 r., Collura, s. 60.

⁹⁶ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 12 sierpnia 1625 r., Królewicz Władysław do C. de Torresa z Florencji 1 lutego 1625 r., z Bolonii 21 i 24 lutego 1625 r., z Nysy 9 maja i 14 lipca 1625 r., z Golubia 29 lipca, 20 września i 15 października 1625 r. oraz z Torunia 3 grudnia 1626 r., Collura, s. 42, 43, 46, 47, 49.

⁹⁷ Królewicz Władysław do C. de Torresa 2 grudnia 1626 r. i 30 czerwca 1627 r., Collura, s. 49, 50.

⁹⁸ N. Bizarri, *Collectanea ad usum secretum Congregatione Episcopatum et Regnum*, Romae 1863, s. 831; L. R. Misserey, *Cardinal protecteur*, [w:] *Dictionnaire de Droit Canonique, sous la direction de R. Naz*, Paris 1937, t. II, s. 1343; O tożsamyach kompetencjach nuncjusza zob. Grzegorz XV do Zygmunta III z Rzymu 21 maja 1621 r., AV, Sec. Brev. 648, k. 49-56 v.

⁹⁹ C. de Torres wypełniając obowiązki nuncjusza, poza wspomnianym sporem o pierwszeństwo pomiędzy A. Wojną a J. W. Rutskim, podjął się w marcu 1622 roku rozwiązać konflikt o pensję nieprzynaną dominikaninowi Adamowi Piekarskiemu przez Kościół Mariacki w Krakowie, por. C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 23 marca 1622 r., TRz, t. 60, k. 72.

mu sprawy przez papieża. W obu wypadkach zapadły wyrok wymagał konfirmacji. Z rozkazu Grzegorza XV C. de Torres rozsądził spór pomiędzy arcybiskupem gnieźnieńskim Wawrzyńcem Gembickim a jezuitami o celowość przeniesienia seminarium duchownego z Kalisza do Gniezna. W oparciu o dekret synodu archidiecezjalnego w Łowiczu wydał 23 maja 1623 roku dokument zwany „*instrumentum concordiae*”, zapewniający jezuitom nietykalność fundacji i wzywający do obustronnej zgody¹⁰⁰. Ponadto Zygmunt III listem z 13 października 1625 roku przekazał papieżowi za pośrednictwem C. de Torresa rozwiązanie konfliktu pomiędzy kanonikiem warszawskim Stefanem Piaseckim a biskupem chełmińskim Jakubem Zadzikim¹⁰¹. Niestety stan dokumentacji nie pozwala ustalić, czy Urban VIII udzielił kardynałowi protektorowi zgody na rozpoczęcie przewodu apelacyjnego.

Hadrian VI nakazywał kardynałom opiekę nad przyjeżdżającymi do Rzymu dygnitarzami świeckimi i kościelnymi pochodzącymi z reprezentowanego przez nich królestwa, księstwa czy republiki¹⁰². C. de Torres z wielkimi honorami witał w Rzymie 20 grudnia 1624 roku królewskiego syna Władysława „*a ponieważ na radzie kardynałów postanowione było, żeby królewiczowi dawali kardynałowie prawą rękę nie jako królewiczowi polskiemu, lecz jako dziedzicowi Królestwa Szwedzkiego, ustąpił więc kardynał de Torres prawej ręki*”¹⁰³. Jeszcze tego samego dnia, na krótko przed północą razem z kardynałem sekretarzem stanu F. Barberini przedstawił królewicza papieżowi Urbanowi VIII. Odtąd C. de Torres wciąż towarzyszył Władysławowi. Odwiedzał w pałacu Ammerini Caponi. Celebrował 25 grudnia 1624 roku wraz z papieżem mszę świętą, w której ten uczestniczył. Dwa dni później oczekiwał na niego w klasztorze augustianów przy ulicy Santa Maria del Popolo¹⁰⁴. Podejmował 29 grudnia 1624 roku wspaniałą i kosztowną ucztą¹⁰⁵. Uczestniczył 19 stycznia 1625 roku w uroczystości ofiarowania mu przez Urbana VIII miecza obosiecznego oraz gronostajowej czapki¹⁰⁶. Wreszcie osobiście pożegnał się z królewskim synem 20 stycznia 1625 roku odprowadzając aż do Bacano¹⁰⁷. Z mniejszymi honorami

¹⁰⁰ L. Piechnik, *Jezuici a seminarium diecezjalne w Kaliszu (1593-1620)*, Nasza Przeszłość, t. 20, 1964, s. 145; por. także J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821, czyli do połączenia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim według źródeł archidiecezjalnych*, Poznań 1889, t. III, s. 665, 666.

¹⁰¹ Zygmunt III do C. de Torresa z Osieka 13 października 1625 r., Collura, s. 41.

¹⁰² *Bulla papieża Hadriana VI z 1522 (1523) roku*, [w:] J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 38.

¹⁰³ W świetle relacji Albrechta Stanisława Radziwiłła, [w:] *Podróż królewicza Władysława do krajów Europy Zachodniej w latach 1624-1625 w świetle ówczesnych relacji*, oprac. A. Przyboś, Kraków 1977, s. 288; O podróży królewicza Władysława zob. także A. Przyboś, *Włoskie materiały do podróży królewicza Władysława Wazy do Europy Zachodniej w latach 1624 i 1625*, *Studia Historyczne* R. XXIV, 1981, z. 2, s. 105-111; Z. Pietrzak, *Przyczynek do podróży królewicza Władysława Wazy po Europie Zachodniej*, *Studia Historyczne* R. XII, 1998, z. 3, s. 340-348.

¹⁰⁴ *Podróż królewicza*, s. 286-293, 297, 299.

¹⁰⁵ Nieznany do (Zygmunta III) z Rzymu 22 stycznia 1625 r., TRz, t. 73, k. 269.

¹⁰⁶ *Podróż królewicza*, s. 325.

¹⁰⁷ Nieznany do (Zygmunta III) z Rzymu 22 stycznia 1625 r., TRz, t. 73, k. 269; Godne przyjęcie, które C. de Torres przygotował królewiczowi wynikało z nadziei na objęcie przezeń tronu pol-

20 listopada 1633 roku C. de Torres witał u bram miasta Rzymu posła Rzeczypospolitej Jerzego Ossolińskiego¹⁰⁸. Królewicz Władysław polecał opiece kardynała protektora 4 maja 1623 roku udającego się do Stolicy Apostolskiej swojego kapelana Krzysztofa Pudłowskiego¹⁰⁹, zaś 17 sierpnia bernardyna Wincentego Morawskiego¹¹⁰. Z kolei Zygmunt III pismami z 7 maja i 10 września 1625 roku zawiadamiał o wysłaniu w sprawie biskupstwa wrocławskiego Tobiasza Małachowskiego¹¹¹.

Do zakresu obowiązków kardynała protektora wymienianych przez G. B. de Luca należało popieranie kanonizacji i beatyfikacji osób pochodzących z reprezentowanego przezeń kraju¹¹². W istocie C. de Torres już po powrocie w lutym 1623 roku do Włoch został wyznaczony przez Kurię Rzymską do S. Congregazioni del Cancilio e dei Riti, gdzie pracował za pontyfikatu Grzegorza XV nad kanonizacją Ignacego Loyoli, zaś za pontyfikatu Urbana VIII nad kanonizacją Andrzeja Corsini¹¹³. Tym samym mógł mieć możliwość wpłynięcia na rozpoczęcie bądź sfinalizowanie procesów beatyfikacyjnych. Zygmunt III zdając sobie sprawę z tych możliwości zobowiązał C. de Torresa 19 lutego 1625 roku do wznowienia procesu beatyfikacyjnego bernardyna Jana z Dukla¹¹⁴. Inicjatywę królewską poparła królowa Konstancja, wysyłając stosowny dokument 20 lutego¹¹⁵ oraz wojewoda ruski Jan Daniłowicz, wojewoda sandomierski Stanisław Koniecpolski, wojewoda trocki Aleksander Chodkiewicz, chorąży koronny Prokop Sieniawski, starosta krasnostawski Jakub Sobieski, a także sejmik województwa bełskiego zebrany w Bełzie 26 listopada 1624 roku i posłowie ziemscy zebrani na sejmie w Warszawie 6 stycznia 1625 roku¹¹⁶. Podjęta akcja osiągnęła zamierzony skutek: Urban VIII przekazał sprawę beatyfikacji odpowiedniej instytucji¹¹⁷. W wyniku prośby synodu piotrkowskiego z 1628 roku popartej przez Zygmunta III, biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego oraz klaryski ze Starego Sącza, przekazanej za pośrednictwem C. de Torresa papieżowi Urbanowi VIII rozpoczęto w Rzymie proces beatyfikacyjny Kingi, żony Bo-

skiego. Ta sama nadzieja skłoniła C. de Torresa do podjęcia w lutym 1622 roku kwestii małżeństwa Władysława i przedstawienia życzenia papieża Grzegorza XV, by poślubił córkę księcia sabaudzkiego Karola Emanuela I Wielkiego oraz Katarzyny, córki króla hiszpańskiego Filipa II, por. C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 23 lutego, 2, 9 i 30 marca, 26 maja, 1, 8 i 24 lipca 1622 r., TRz, t. 60, k. 64, 65, 69, 75, 80, 97, 98, 100.

¹⁰⁸ J. Ossoliński udał się do Stolicy Apostolskiej z poselstwem obediencyjnym. Miał uzyskać zgodę Kurii Rzymskiej na ustępstwa poczynione przez króla Władysława IV dysydemtom i dyzuniom, wymóc zniesienie apelacji sądów duchownych do Rzymu, uregulować sprawę dziesięcin oraz zdobyć zakaz zdobywania majątków przez duchowieństwo, por. L. Kubala, *J. Ossoliński*, Lwów 1883, t. I, s. 77; K. Chłędowski, *Rzym. Ludzie Baroku*, Warszawa 1957, s. 131.

¹⁰⁹ Królewicz Władysław do C. de Torresa z Warszawy 4 maja 1623 r., Collura, s. 45.

¹¹⁰ Królewicz Władysław do C. de Torresa z Warszawy 17 sierpnia 1623 r., Collura, s. 37; H. E. Wyczawski, *Morawski Wincenty*, [w:] PSB, t. XXI, pod red. E. Rostworowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 753.

¹¹¹ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 7 maja i 10 września 1625 r., Collura, s. 42, 44.

¹¹² G. B. De Luca, *Il cardinale*, s. 171; H. Plati, *De cardinalis*, pominął w ogóle tę sferę działalności kardynała protektora.

¹¹³ G. Rivera, *Memori biografiche*, s. 116.

¹¹⁴ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 19 lutego 1625 r., Collura, s. 38.

¹¹⁵ Królowa Konstancja do C. de Torresa z Warszawy 20 lutego 1625 r., Collura, s. 50.

¹¹⁶ H. E. Wyczawski, *Błogosławiony Jan z Dukli życie i cześć pośmiertna*, Kraków 1957, s. 50.

¹¹⁷ Dopiero papież Klemens XII beatyfikował Jana z Dukli 21 stycznia 1733 r., por. tamże, s. 51, 66.

lesława Wstydliwego, księżnej krakowskiej i sandomierskiej¹¹⁸. Ponadto kardynał protektor w następstwie prośby królewicza Władysława z 28 sierpnia 1628 roku został zaangażowany w sprawę beatyfikacji biskupa płockiego Jozefata Jana Kuncewicza¹¹⁹.

Kompetencje kardynała protektora królestwa, księstwa czy republiki należy wyraźnie oddzielić od obowiązków kardynała protektora zakonu¹²⁰. Powyższe rozgraniczenie nie wykluczało jednak zachowania przez reprezentantów państw przy papieżu pewnego wpływu na życie religijne zakonników. Korespondencja przechowywana w Archiwum Dragonetti de Torres w Aquila pozwala przypuszczać, że C. de Torres oddziaływał na dwa zakony: Braci Mniejszych Ściślejszej Obserwy zwanych reformatami oraz Braci Mniejszych Obserwantów zwanych bernardynami. Po śmierci 12 maja 1624 roku o. Aleksandra Patawina, komisarza apostolskiego do sprawy wprowadzenia reformatów do Polski, wskazał kapitule generalnej w Rzymie nowego w osobie Antoniego Strozzi¹²¹. Kardynał protektor, uchodzący za wroga bernardynów a zwolennika reformatów i kapucynów¹²², celowo miał zarekomendować protektorowi zakonu Fabriccio Varello znanego ze swego poparcia dla ściślejszej obserwy A. Strozzi¹²³. W celu pełniejszego przedstawienia tego zagadnienia należy wyjaśnić, że niechęć C. de Torresa do Braci Mniejszych Obserwantów zrodziła się w czasie pełnienia przez niego funkcji nuncjusza na polskim dworze królewskim. C. de Torres udzielił 16 października 1621 roku poparcia A. Patawinowi, o. Cyprianowi Gozdeckiemu oraz o. Benedyktowi Bułakowskiemu w ich planach założenia klasztoru w Rzeczypospolitej¹²⁴. Następnie, w następstwie rozkazu Kurii Rzymskiej z 22 stycznia 1622 roku, podjął się mediacji w sporze, który wynikał pomiędzy nimi a bernardynami na tle interpretacji brewe Pawła V z 1608 roku¹²⁵.

¹¹⁸ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 22 marca 1628 r., Collura, s. 43, tav. III; Kinga została beatyfikowana dopiero w 1690 roku, por. M. H. Witkowska, *Kinga, Kunegunda*, [w:] *Hagiografia polska*, pod red. R. Gustaw, Poznań 1971, t. I, s. 769, 770.

¹¹⁹ Królewicz Władysław do C. de Torresa z Warszawy 28 sierpnia 1628 r., Collura, s. 53; Papież Urban VII ogłosił Jozefata Kuncewicza błogosławionym 16 maja 1642 r., por. M. Rechowicz, *Jozefat Jan Kuncewicz*, [w:] *Hagiografia polska...*, s. 644.

¹²⁰ L. Thomasin, *Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise*, Paris 1864, t. II, s. 430; V. Martin, *Les cardinaux et la curie tribunaux et offices la vacane du siege apostolique*, Strasburg 1930, s. 131.

¹²¹ S. Barącz, *Pamiętnik Zakonu WWO Bernardynów w Polsce*, Lwów 1874, s. 53.

¹²² C. de Torres w swoim sprawozdaniu końcowym z nuncjatury postulował ufundowanie klasztoru kapucynów w Krakowie, por. C. de Torres, *O herezji w Polsce*, Rykaczewski, t. II, s. 145; Wielokrotnie popierał ten zakon we Włoszech, zob. P. Antonio da Casellamamare, *Storia dei Frati minori cappuccini della Provincia di Palermo*, Palermo 1922, vol. II, s. 67-72.

¹²³ S. Barącz, *Pamiętnik Zakonu*, s. 53.

¹²⁴ *Reformaci w Polsce*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, Warszawa 1898, t. XXIII, s. 101; Poparcie nuncjusza umożliwiło reformatom 17 października 1621 roku zwrócenie się do biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego z prośbą o wyrażenie zgody na osiedlenie się w Zakliczynie, por. H. Błażkiewicz, *Studia w małopolskiej prowincji reformatów 1623-1865*, cz. I, Nasza Przeszość t. 85, 1996, s. 102.

¹²⁵ Sprawę interpretacji brewe Pawła V na wniosek prowincjała bernardynów H. Campo przekazał do rozstrzygnięcia Kurii Rzymskiej biskup krakowski M. Szyszkowski, por. M. Szyszkowski do (L. Ludovissi) z Krakowa 29 listopada 1621 r. [w:] A. J. Szejnke, *Kościół Świętego Antoniego i klasztor Franciszkanów Reformatorów w Warszawie 1623-1987*, Kraków 1990, s. 466, 467.

Pomimo wyznaczenia C. de Torresowi roli mediatora, prowincjał bernardynów o. Krzysztof Campo podjął listownie starania o przekazanie rozstrzygnięcia sporu Kongregacji dla Zakonów. Przychylny bernardynom prefekt owej instytucji kardynał Antonio Sauli zwrócił się do nuncjusza pismem z 18 marca 1622 roku, prosząc go o wstrzymanie działań mających na celu wprowadzenie reformatów do Rzeczypospolitej. Nuncjusz uznał za obowiązujące rozstrzygnięcie kardynała L. Ludovissi wydane w porozumieniu z papieżem Grzegorzem XV 22 stycznia 1622 roku. Na jego podstawie stwierdził, że brewe Pawła V zakazuje jedynie reformy w klasztorach bernardyńskich, nie zaś wprowadzenia Zakonu Braci Mniejszych Ściślejszej Obserwy. W celu wyjaśnienia stanowiska kardynała Antonio Sauli, C. de Torres wysłał do L. Ludovissi specjalny list, zaś A. Patawina z pismem papieskim i swoim dekretem skierował do biskupa M. Szyszkowskiego¹²⁶.

Obecny 30 maja 1622 roku w Iłży przy przekazywaniu dokumentów przedstawiciel bernardynów o. Jakub Uchański podważył legalność dekretu wystawionego przez C. de Torresę wskazując, iż Grzegorz XV przekazał sprawę Zakonu Braci Mniejszych Ściślejszej Obserwy do rozpatrzenia kardynałom. Nie posiadając jednak żadnych dokumentów na poparcie swojego stanowiska, nie zdołał zapobiec wydaniu przez biskupa krakowskiego zezwolenia na założenie klasztoru w Zakliczynie nad Dunajcem. W nowej sytuacji bernardyni zażądali od C. de Torresę uznania za nieważną zarówno interpretacji kardynała L. Ludovissi z 22 stycznia 1622 roku, jak i zgody M. Szyszkowskiego na fundację. W odpowiedzi nuncjusz 22 lipca 1622 roku ponownie rozstrzygnął spór na korzyść reformatów¹²⁷. Uzyskawszy konfirmację Stolicy Apostolskiej dla swego wyroku, przedstawił jeszcze raz wolę papieża 27 września 1622 roku. Wyjaśnił wówczas, że Grzegorz XV pragnie, by reformaci osiedlili się jak najszybciej w Rzeczypospolitej oraz zezwała na kontynuowanie budowy już rozpoczętych klasztorów i na przyjmowanie nowych fundacji. Postanowienie papieża C. de Torresę ujął w specjalny dekret i tego samego dnia, 27 września, nakazał pod karą ekskomuniki wykonać¹²⁸. Pomimo powszechnie znanej niechęci kardynała protektora do Braci Mniejszych Obserwantów, to właśnie do niego Zygmunt III skierował 12 sierpnia 1625 roku prośbę o wyznaczenie komisarza¹²⁹. Ubolewał, że mianowany przez nuncjusza G. B. Lancellotti komisarz zastępczy Bonawentura Varello nie posiada odpowiednich uprawnień do rozpoczęcia reformy¹³⁰. Wyrażał poparcie dla przeprowadzonego przez A. Strozzi podziału prowincji¹³¹ oraz adresował listy rekomendacyjne udających się do Rzymu ojców bernardynów¹³².

¹²⁶ C. de Torres do L. Ludovissi z Warszawy 5 maja 1622 r., TRz, t. 60, k. 82; A. J. Szeinke, *Kościół*, s. 42.

¹²⁷ C. de Torres do bernardynów i reformatów w Warszawie 27 września 1622 r., [w:] A. J. Szeinke, *Kościół*, s. 470-472.

¹²⁸ A. J. Szeinke, *Kościół*, s. 44.

¹²⁹ Zygmunt III do C. de Torresę z Ujazdowa 12 sierpnia 1625 r., Collura, s. 42.

¹³⁰ Zygmunt III do C. de Torresę z Warszawy 15 marca 1625 r., Collura, s. 40.

¹³¹ Zygmunt III do C. de Torresę z Warszawy 17 kwietnia 1625 r., 9 maja 1626 r., 16 czerwca 1627 r., 15 września 1629 r., Collura, s. 41, s. 41, 55-57.

¹³² Zygmunt III do C. de Torresę z Warszawy 8 kwietnia 1629 r. i 5 sierpnia 1630 r., Collura, s. 38-56; Zob. ponadto królowa Konstancja do C. de Torresę z Warszawy 26 maja 1625 r., Collura, s. 50, 54; Królewicz Władysław do C. de Torresę z Warszawy 1 kwietnia 1629 r., Collura, s. 52.

Działalność na urzędzie protektora wymagała od C. de Torresa utrzymywania stałego kontaktu korespondencyjnego z rodziną królewską oraz ważniejszymi biskupami i dygnitarzami świeckimi, a także zasięgania informacji o życiu religijnym w poszczególnych diecezjach¹³³. W związku z powyższym przebieg wojny ze Szwecją w 1631 roku relacjonował kardynałowi protektorowi arcybiskup gnieźnieński Jan Wężyk¹³⁴ oraz kanonik warszawski S. Piasecki¹³⁵. O pierwszych bojach królewicza Władysława pod Smoleńskiem donosił stolnik koronny Adam Kazanowski¹³⁶. Wiadomość o śmierci królowej Konstancji przekazał w lipcu 1631 roku Zygmunt III¹³⁷, z kolei o zgonie króla poinformował S. Piasecki pismami z 31 kwietnia i 10 maja 1632 roku¹³⁸. Avissi o przebiegu podróży do Rzeczypospolitej, uroczystym wjeździe do Warszawy, pierwszej publicznej audiencji oraz istotnych sprawach dotyczących polityki wyznaniowej i zagranicznej Zygmunta III przesyłał nuncjusz O. Visconti¹³⁹. Z drugiej strony C. de Torres zawiadamiał o podejmowanych przez Grzegorza XV i Urbana VIII inicjatywach¹⁴⁰.

C. de Torres urząd protektora sprawował do dnia swojej śmierci 1 maja 1641 roku¹⁴¹. W rzeczywistości jednak już w 1631 roku, gdy przeniósł się z Rzymu do swej stolicy biskupiej, jego kontakt z Rzeczypospolitą osłabł. Na tym roku urywa się korespondencja przechowywana w Archiwum Dragonetti de Torres w Aquila¹⁴². Ko-

¹³³ O życiu religijnym w diecezji informował na przykład S. Piasecki, por. tenże do C. de Torresa z Warszawy 12 lipca 1630 r., 14 lutego i 18 marca 1631 r., Collura, s. 67, 68.

¹³⁴ J. Wężyk do C. de Torresa z Łowicza 8 maja, 12 czerwca i 15 sierpnia 1631 r., Collura, s. 60, 61.

¹³⁵ S. Piasecki do C. de Torresa z Warszawy 8 marca i 3 maja 1631 r., Collura, s. 68.

¹³⁶ A. Kazanowski do C. de Torresa spod Smoleńska 26 lutego 1634 r., Rykaczewski, t. II, s. 186, 187.

¹³⁷ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 14 lipca 1631 r., Collura, s. 59; Pierwszy o śmierci królowej powiadomił nuncjusz O. Visconti: „oggi a morta la Regina”, por. O. Visconti do C. de Torresa z Warszawy 10 lipca 1631 r., Collura, s. 70; zob. także listy: Jan Kazimierz, Karol Ferdynand, Aleksander Karol i Jan Albert do C. de Torresa z Warszawy 9 września 1631 r., Collura, s. 57.

¹³⁸ S. Piasecki do C. de Torresa z Warszawy 31 kwietnia i 10 maja 1632 r., Rykaczewski, t. II, s. 184, 185.

¹³⁹ O. Visconti do C. de Torresa z Ancony 23, 25 i 27 sierpnia 1630 r., z Wiednia 21 września 1630 r., z Krakowa 10 października, 21 listopada i 6 grudnia 1630 r., z Warszawy 8 i 14 lutego, 10 i 20 marca, 3 i 26 kwietnia, 2 czerwca, 10 lipca, 15 sierpnia, 12 września i 5 października 1631 r., Collura, s. 69, 70; por. także H. D. Wojtyńska, *Avissi jako szczególny gatunek informacji gromadzonej przez papieską służbę dyplomatyczną w Polsce XVI i XVII wieku*, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* t. XIII, 1998, s. 50.

¹⁴⁰ Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 21 kwietnia 1623 r., Collura, s. 37; Królewicz Władysław do C. de Torresa z Grodna 7 października 1623 r., Collura, s. 38; *Dziennik spraw domu zakonnego OO. Jezuitów u św. Barbary w Krakowie*, t. IV od roku 1620 do roku 1629, oprac. J. Wielewicki, *Scriptores Rerum Polonicarum*, Kraków 1899, s. 251; Zygmunt III do C. de Torresa z Warszawy 8 marca 1628 r., Collura, s. 44; Królowa Konstancja do C. de Torresa z Warszawy 10 stycznia 1630 r., Collura, s. 38.

¹⁴¹ C. de Torres został pochowany w Rzymie w Bazylice San Pancrazio w środkowej nawie obok swego wuja Ludovico III de Torresa; Opis epitafium zawierają *Notizie della Basilica di S. Pancrazio Martire di Geza Cristo fuori le Mura di Roma*, Roma 1838, s. 32.

¹⁴² Por. P. Collura, *Repertorium*.

nieczność wypełniania obowiązków biskupich, zwołanie dwóch synodów prowincjonalnych 26 maja 1632¹⁴³ i 1 maja 1638¹⁴⁴ roku oraz rozpoczęcie wizytacji generalnej arcybiskupstwa Monreale 9 sierpnia¹⁴⁵ pozbawiło C. de Torresa realnej możliwości wypełniania funkcji reprezentanta państwa polskiego. Został zastąpiony najpierw przez Urbana VIII na urzędzie komprotektora 28 lutego 1631 roku, a następnie od 21 lipca 1636 roku przez Giambattistę Pamfilii¹⁴⁶.

C. de Torres prowadził działalność przede wszystkim w imię interesu Stolicy Apostolskiej, pojmowanego w dobie nepotyzmu, który reprezentował pontyfikat Grzegorza XV i Urbana VIII, bardziej jako dobro papieskich dynastii niż Kościoła katolickiego. W związku z powyższym przedsięwzięcia, które podejmował z myślą o Stolicy Apostolskiej nie zawsze mogły być korzystne dla polskiej racji stanu. Różnica zdań w kwestii tureckiej, niechęć do przekazania subsydium oraz dążenie do ograniczenia praw i przywilejów wyższego duchowieństwa poprzez zniesienie dyspens na kumulację beneficjów nie przeszkodziły Zygmuntowi III w poparciu promocji kardynalskiej C. de Torresa oraz w powierzeniu mu urzędu protektora Rzeczypospolitej. Król Polski nie zapominając, że to w wyniku mediacji C. de Torresa Stolica Apostolska zażegnała nieporozumienia wynikłe między nim a Pawłem V, zapewnił Rzeczypospolitej godnego stronnika.

W latach 1623-1631, okresie czynnego zaangażowania C. de Torresa w sprawy polskie, nie było konfliktów na linii dwór królewski – Kuria Rzymska, wywołanych nominacjami biskupimi. Zygmunt III wywierał wyłączny wpływ na obsadę stolic biskupich, a ponadto, na skutek rozpowszechnienia instytucji komendy, miał decydujący głos w dystrybucji opactw. Opanował w znacznym stopniu rozdawnictwo beneficjów, w wyniku czego najważniejsze kapituły katedralne były obsadzane przez duchowieństwo związane z kancelarią królewską. Uzależnienie od siebie Kościoła w Rzeczypospolitej jako instytucji umożliwiła Zygmuntowi III między innymi postawa kardynała protektora. C. de Torres we wszystkich zbadanych przypadkach uzyskał konfirmację dla królewskich nominacji biskupich. Osobiste poglądy na instytucję komendy nie wywołały sprzeciwu wobec zatrzymania przez biskupa S. Łubieńskiego opactwa tynieckiego. Podobnie nie wpłynęły na przekazanie M. Gniewoszowi opactwa w Koprzywnicy.

¹⁴³ *Decreta synodalia eminentissimi et reverendissimi domini D. Cosmi S. R. E. Card. De Torres Perusiae episcopi. In Synodo Dioeciesana promulgata Anno M. D. C. XXXII, Perusiae 1632, s. 257.*

¹⁴⁴ *Decreta synodalia eminentiss. Et reverendiss. d. d. Cosmi S. R. E. Cardinalis de Torres, Montis Regalis Archiepiscopi et Abbatis, promulgata in Synodo Dioeciesana Anno M. D. C. XXXVIII, Montereali 1638, s. 1.*

¹⁴⁵ M. del Giudice, *Storia della Chiesa di Monreale*, Palermo 1702; Poza wyżej wymienioną literaturą o działalności włoskiej C. de Torresa traktują G. Millunzi, *Storio del seminario arcivescovile di Monreale*, Siena 1895, s. 78-82; *Le carte dell' archivio di S. Pietro di Perugia, a cura di T. Leccisotti, C. Tabarelli*, Milano 1956, vol. I, s. 116, 117 ad indicem; A. Bastiaanse, *Teodoro Ameyden (1586-1656) un neerlandese alla corte di Roma*, Staatsdrukkerij – S. Gravenhage 1967, s. 42; G. Schirò, *Le biblioteche di Monreale*, Palermo 1992, s. 21, 48.

¹⁴⁶ J. Wodka, *Zur Geschichte*, s. 115, 116.

Jedyny cień na działalność C. de Torresa na urzędzie protektora kładzie sprawa promocji kardynalskiej dla G. B. Lancellotti oraz sfałszowanego listu królewskiego. W dużym stopniu obciążała ona jego prawidłową relację z Zygmuntem III. Kardynał protektor, mając w istocie jako doradca Urbana VIII w sprawach polskich możliwość wpłynięcia na jego decyzję, nie mógł działać przeciwko papieskiej racji stanu, a tym bardziej wbrew zakazowi Piusa IV z 1 czerwca 1565 roku.

Objęcie funkcji nuncjusza pozwoliło C. de Torresowi zrozumieć specyfikę polskiej rzeczywistości, poznać mentalność króla, szlachty i duchowieństwa. To z kolei umożliwiło skuteczne wypełnianie obowiązków protektora. Zarówno do problemów natury ogólnej, jak i drobnych kwestii personalnych podchodził z należytą odpowiedzialnością i zaangażowaniem. Pozostał ośrodkiem decyzyjnym polskiego episkopatu, które u niego szukało poparcia dla swoich planów. Wywierając wpływ na podniesienie poziomu moralnego i intelektualnego duchowieństwa, zasięgając informacji o życiu w poszczególnych diecezjach oraz interesując się efektami reformy w polskich zakonach, oddziaływał na ruch odnowy wewnątrz kościoła w Rzeczypospolitej. Rozumiał, że tylko silne stronnictwo katolickie zdoła przeszkodzić rozwojowi reformacji. W tym celu chętnie podejmował się roli mediatora.

C. de Torres zachował wielki sentyment do rodziny królewskiej i Rzeczypospolitej. Przesyłał życzenia świąteczne i noworoczne¹⁴⁷. W swojej rezydencji na zamku Pizzoli w pobliżu Neapolu przechowywał pamiątki z okresu nuncjatury¹⁴⁸. W nadziei na objęcie przez królewicza Władysława tronu polskiego po śmierci ojca, zaangażował się w sprawę jego małżeństwa, sprawił mu godne przyjęcie w Rzymie, a przede wszystkim rozpatrywał jego prośby w ogóle nie dotyczące państwowości polskiej.

Działalność C. de Torresa budzi wciąż wiele kontrowersji. Kwestią sporną jest, co ze spuścizny kardynała protektora stanowiło wynik jego świadomego działania, uznania niemożności albo dostosowania się. Co było celem, co tylko środkiem, który do celu prowadził. Kwestią sporną jest także to, czy i w jakim stopniu przedsięwzięcia, które podejmował z myślą o Stolicy Apostolskiej były korzystne dla polskiej racji stanu. Trudno również jednoznacznie ustalić przyczyny niedojścia do skutku promocji kardynalskiej G. B. Lancellotti.

Od wyników dalszych wszechstronnych badań będzie zależeć pełna ocena działalności kardynałów protektorów Rzeczypospolitej za panowania Zygmunta III: Alessandro Farnese, A. Peretti i C. de Torresa, jak też ustalenie faktycznych kryteriów spraw podejmowanych za ich pośrednictwem w Kurii Rzymskiej. Pożyteczne

¹⁴⁷ Odbiór życzeń potwierdził Zygmunt III, por. tenże do C. de Torresa z Warszawy 12 stycznia 1627 r., 12 i 18 lutego 1631 r., Collura, s. 38, 58; zob. także Królowa Konstancja do C. de Torresa z Warszawy 20 stycznia 1630 r., Collura, s. 45.

¹⁴⁸ Por. P. Collura, *Repertorium*, s. 11; Sentymetu do Rzeczypospolitej dowodzi wyjednanie u Grzegorza XV na prośbę Bartłomieja Nowodworskiego odpustu dla tych, którzy pozdrawiać się będą zanikającą formułą „Panie Boże daj szczęście” lub „Pomagaj Bóg” i odpowiedzią na nie „Bóg zapłać”, por. H. Barycz, *Nowodworski Bartłomiej*, [w:] PSB, t. XXIII, pod red. E. Rostworowskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 359.

byłoby udzielenie odpowiedzi między innymi na takie pytania, jak: w jakim stopniu zgoda papieża na królewską nominację biskupią zależała od opinii kardynała protektora? Czy reprezentant państwa polskiego przy Stolicy Apostolskiej mógł wywrzeć istotny wpływ na rozpoczęcie bądź sfinalizowanie procesów beatyfikacyjnych? Czy podejmował się załatwienia wszystkich wnoszonych do niego spraw, czy też tylko tych, które wydawały mu się istotne? Udzielenie odpowiedzi na te pytania zbliży nas do pełnego rozpoznania jednego z kluczowych zagadnień dyplomacji.